

แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

The Concept of Sacred Sites for Animals and Women in Theravada Buddhism as Manifested in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

¹พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี), ²พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ),

³พระมหาราชัน จิตตปาโล (มุลลา), ⁴เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย

¹Phramaha Pornchai Sirivaro (Sripakdee), ²Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai)

³Phramaha Rachan Cittapalo (Moola), ⁴Penphan Fuangooloy

¹บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

⁴วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^{2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁴Suphanburi-Srisuvarnabhumi Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

¹Corresponding author, e-mail: khwanchai.hem@mcu.ac.th

Received: October 04, 2025; Revised: November 10, 2025; Accepted: November 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า 1. ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ เกิดจากเรื่องเล่าทางศาสนาที่กล่าวถึงสัตว์ในตำนานพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ครุฑ นาค หรือสัตว์ที่เป็นพระโพธิสัตว์ในชาดก ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ถูกผนวกเข้ากับพิธีกรรมทางศาสนา เช่น บทสวดขันธปริตร ขณะเดียวกันเรื่องเล่าของชุมชนได้สถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ผ่านสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น การสร้างเจดีย์ช้างล้อมซึ่งเป็นการผูกโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 2. ความศักดิ์สิทธิ์ของสตรี มีที่มาจากเรื่องเล่าทางศาสนาเกี่ยวกับวีรสตรีในตำนาน เช่น พระนางจามเทวี และคติความเชื่อเรื่องเทวสตรีหรือพระแม่ผู้ให้กำเนิดและความอุดมสมบูรณ์ เช่น พระแม่ธรณี ส่วนในเรื่องเล่าของชุมชน ความศักดิ์สิทธิ์เกิดจากการจดจำเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และวีรกรรมของบุคคลสำคัญ เช่น วีรกรรมของสมเด็จพระศรีสุริเยทโยทัยซึ่งนำไปสู่การสร้างอนุสรณ์สถานเพื่อระลึกถึงและเคารพบูชา 3. การวิเคราะห์ในบริบทของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาชี้ให้เห็นว่า การก่อร่างของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับสัตว์และสตรีล้วนเป็น การสร้างทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างแนบแน่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ปรากฏผ่านความเชื่อเรื่องช้างเผือกในฐานะสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ และตำนานปลาตะเพียนที่เชื่อมโยงกับพระราชอำนาจ

ในขณะที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีปรากฏในรูปของเจดีย์พระศรีสุริโยทัย ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก และวัดแม่นางปลื้ม ซึ่งล้วนสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างสตรีกับสถาบันกษัตริย์และพระพุทธศาสนา โดยสรุป พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในสังคมไทย คือ ผลลัพธ์ของการผสมผสานเรื่องเล่าทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และคติชนท้องถิ่นเข้ากับโครงสร้างทางสังคมและการเมือง เพื่อสร้างความหมายและสืบทอดความทรงจำร่วมกันของผู้คนในชุมชน

คำสำคัญ: พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, สัตว์, สตรี, พระพุทธศาสนาเถรวาท, จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Abstract

This research aims to: 1) examine the concept of sacred space for animals in Theravada Buddhism; 2) examine the concept of sacred space for women in Theravada Buddhism; and 3) analyze the concepts of sacred space for animals and women in Theravada Buddhism within the context of Phra Nakhon Si Ayutthaya province. This study employs a documentary research methodology, analyzing relevant texts and academic works. The findings are as follows: 1. The sanctity of animals originates from religious narratives that feature animals from Buddhist and Brahmin-Hindu mythology, such as the Garuda, the Naga, or animals appearing as Bodhisattvas in the Jataka tales. These concepts are integrated into religious rituals, such as the Khandha Paritta chant. Concurrently, community narratives establish sanctity through religious architecture, such as the construction of elephant-encircled chedis (stupas), which serves to intertwine local history with sacred sites. 2. The sanctity of women is derived from religious narratives concerning legendary heroines, such as Queen Chamadevi, and from beliefs in female deities or mother goddesses who represent creation and fertility, such as Phra Mae Thorani (the Earth Goddess). Within community narratives, sanctity arises from the commemoration of historical events and the heroic deeds of significant figures, such as the valor of Queen Sri Suriyothai, which has led to the erection of monuments for remembrance and veneration. 3. The analysis within the context of Phra Nakhon Si Ayutthaya province indicates that the formation of sacred spaces for animals and women is a cultural construction intrinsically linked to the institutions of the nation, religion, and the monarchy. The sacred space for animals is manifested through the belief in the white elephant as an auspicious animal befitting the king's glory and through the legend of the Tapan fish, which is associated with monarchical power. Meanwhile, the sacred space for women is represented by sites such as the Chedi of Queen Sri Suriyothai, the Chao Mae Soi Dok Mak Shrine, and Wat Mae Nang Pluem, all of which reflect the connection between women and the institutions of the monarchy and Buddhism. In conclusion, the sacred spaces for animals and women in Thai society are the result of a synthesis of religious narratives, history, and local folklore with socio-political structures, a process intended to construct meaning and perpetuate the collective memory of the community.

Keywords: Sacred Sites, Animals, Women, Theravada Buddhism, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

บทนำ

การเข้าใจความศักดิ์สิทธิ์จำเป็นต้องเรียนรู้ผ่านคติที่หลอมรวมเอาความเชื่อทางศาสนา เรื่องเล่า ชุมชนและวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ส่วนที่สำคัญที่ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดมาจากผู้ที่ได้รับแรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นจากการนับถือและนำวัตถุมามอบให้เพื่อเป็นการบูชา เพื่อที่จะได้ขอในสิ่งที่ตนเองต้องการ การเกิดขึ้นของความศักดิ์สิทธิ์จึงมาจากอำนาจในการดลบันดาลให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น ทั้งความหวังและสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ในแง่หนึ่งจึงเกิดเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่คุณค่าต่างๆ มาจากการที่ผู้มาสักการะได้พบในสิ่งที่ต้องการ (Donald M. Stadtner, 2015: 17) ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนานั้นมุ่งเน้นไปที่คำที่ปรากฏในการเป็นที่พึ่งพิงและบำบัดความกลัว ดังข้อความว่า “มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคามต่างถึงภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ นันมิใช่สรณะอันเกษม นันมิใช่สรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/92/188-189, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ความศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏนี้จึงเป็นไปในแง่ของการอธิบายถึงสถานที่ๆ มีลักษณะใหญ่และกว้างเป็นที่โยงกับความหมายความรู้สึกถึงสภาวะจริงแท้ นี่เองคือรากฐานของมุมมองทางศาสนา และกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ในระบบวัฒนธรรมของศาสนาก็มีหน้าที่เพื่อสร้างสรรค์ ตอกย้ำ และปกป้องความรู้สึกนี้ให้มั่นคงแข็งแรงจากการถูกบั่นทอนโดยประสบการณ์ทางโลก ซึ่งทั้งหมดนี้นำมาสู่เรื่องของพิธีกรรม (ritual) เพราะในพิธีกรรมหรือพฤติกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ (secreted behavior) จะช่วยทำให้แนวคิดทางศาสนานั้นเป็นจริง และทำให้คำสอนนั้นได้ถูกสร้างขึ้นในรูปแบบของพิธีการบางอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการสวดท่องตำนาน การปรึกษาเทพพยากรณ์ หรือแม้แต่การตกแต่งหลุมศพก็ตาม สภาวะทางอารมณ์และแรงจูงใจที่สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์สร้างขึ้นในตัวมนุษย์ จะมาบรรจบและเสริมพลังซึ่งกันและกันกับมโนทัศน์ว่าด้วยระเบียบของโลกที่สัญลักษณ์เหล่านั้นนำเสนอทำให้โลกที่เราอยู่กับโลกในจินตนาการรวมเข้าด้วยกัน จนเกิดความรู้สึกต่อความเป็นจริง นี่คือการกระทำเชิงสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมอันถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้หลักการทางศาสนามีอำนาจโน้มน้าวใจได้อย่างแท้จริง (Clifford Greertz, 1973: 112)

ขณะที่การปรากฏของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์อ้างถึงความประเสริฐที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ดังข้อความว่า “บรรดาสัตว์สองเท้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเสริฐที่สุด บรรดาสัตว์สี่เท้า สัตว์อาชาไนย ประเสริฐที่สุด บรรดาภรรยา ภรรยาผู้เชื่อฟังดีประเสริฐที่สุด บรรดาบุตร บุตรผู้เชื่อฟังประเสริฐที่สุด” (ส.ส. (ไทย) 15/14/13-14, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และการยกย่องสตรีถึงควมมีคุณธรรมความดีอันเป็นลักษณะทางด้านจิตใจที่มีลักษณะเฉพาะพิเศษ ดังข้อความว่า “ภิกษุณีและอุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้เยียบแหลม ได้รับการแนะนำ แก่ลวกกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว ก็สามารถจะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้สามารถแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปาวาที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้” (ส.ส. (ไทย) 19/822/388-389, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ปัจจุบันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้เสนอผ่านมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาทในแง่ของความเป็นวัดและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ โดยปรากฏตามแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงความหมายของชาร์ลส์ กิกนัน (Charles Guignon) ได้เสนอไว้ว่ามี 2 ลักษณะคือ

1) การเปลี่ยนแปลงเชิงอัตวิสัย (subjective) ความคิดที่ว่า การเข้าใจมนุษย์เป็นการพิจารณาผ่านประวัติศาสตร์ที่เต็มไปด้วยข้อมูลเชิงปรากฏการณ์ที่ถูกนำมาประกอบไว้ด้วยกัน เป็นการนำเสนอให้เห็นการอธิบายจิตวิญญาณที่มีปรากฏในประวัติศาสตร์นั้น ไม่ใช่แค่เพียงนำเสนอประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องกันมา

เป็นการปฏิเสธหลักความเชื่อของเราที่สร้างขึ้นในประวัติศาสตร์ผ่านข้อเสนอทางชีววิทยา ขณะที่รูปแบบความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์มองทุกความเชื่อและการตีความนั้นเป็นการสัมพันธ์กันระหว่างโลกทัศน์ที่มีอยู่ทางประวัติศาสตร์ ส่วนนักประวัติศาสตร์นั้นอ้างถึงปัญหาที่ค้นพบว่า ประวัติศาสตร์มักจะอ้างถึงจุดมุ่งหมายทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นจริงตลอดเวลา แต่ที่จริงแล้วความจริงทางประวัติศาสตร์ไม่มีความจริงที่ชัดเจน เป็นเพียงเงื่อนไขเฉพาะที่แต่ละคนสร้างขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่เป็นไปตามเงื่อนไขของแต่ละคน เช่น วัดในฐานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับนักบวช เป็นสถานที่ปรากฏอยู่ทั่วไปสำหรับนักบวชทุกสำนักได้พักอาศัย โดยสถานที่เหล่านี้อาจมีอีกหลายแห่ง เช่น ป่าช้า ป่ารก เป็นต้นที่ไม่รบกวนด้วยฝูงชน แต่ที่มุ่งเอาเจดีย์เนื่องจากวัดที่มีเจดีย์นั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่ได้เรียกว่า วิหาร แต่เรียกว่า เจดีย์โดยตรง นักบวชสามารถพักได้ ในปัจจุบันสถานที่เหล่านี้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นสำหรับพระที่ไม่มีพระอยู่มีเจดีย์จำนวนมาก เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีคำอธิบายถึงวัดที่มีเจดีย์นี้ว่า เป็นลักษณะที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันเกิดสำนึกในความเป็นพวกเดียวกันและมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 49, 59, 61)

2) การเปลี่ยนแปลงเชิงปรัวิสัย (objective) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างออกไปจากรูปแบบการศึกษาในอดีต แต่เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงยุคสมัย ซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ไม่อาจเปลี่ยนไปโดยขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคล แต่เป็นการเปิดเผยจากช่วงเวลาและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทนั้น (Charles Guignon, 2006: 545) เช่น การที่วัดเป็นปรัวิสัยในแง่ของการเป็นสถาบันทางสังคมของมนุษย์ คือ เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น ทำให้เกิดความเป็นกลุ่มเป็นพวกกัน ความเป็นชุมชนจึงเกิดขึ้นภายใต้สถาบันนี้ และการที่วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งจากการสร้างศาสนสถานและการกล่าวนาที่ดินโดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดินถวายเป็นที่กล่าวนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็นพวกทาส หรือข้าพระผู้เป็นเจ้าจำนวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในช่วงลูกชั่วหลาน จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นมา

ส่วนพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นปรากฏมีความเชื่อเรื่องสัตว์และสตรี อย่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์อย่างช้าง ได้ปรากฏเป็นพื้นที่วัดวัดที่กรมพระคชบาลได้สร้าง “วัดบรมวงศ์อิศวรารามวรวิหาร” จะพบข้อมูลในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาถึงการรบในสมัยศึกอลองพญาจะมาประชิดเมือง พ.ศ. 2302 โดยสถานที่นั้นเดิม คือ วัดทะเลหญ้า ที่เป็นสถานที่กองทัพฝ่ายอยุธยาได้หนีมาหลบไว้ และหลังจากเสียกรุงศรี วัดทะเลหญ้าก็ได้ถูกทิ้งร้างไว้เป็นโคกอยู่กลางทุ่งในพระนครศรีอยุธยา (ปวัตร์ นวะมะรัตน, 2557: 169) และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรี อย่างวัดแม่นางปลื้มในปัจจุบัน โดยเรื่องแม่นางปลื้มปรากฏในประวัติศาสตร์อยุธยาของฟรานซิส ฟลิต (วัน วลีต) เล่าถึงพระนเรศวรล่องเรือมาพบกับหญิงชรายากจนแล้วนางได้ดูแลพระองค์ จนท้ายที่สุดพระองค์ได้นำนางเข้าไปดูแลและปรนนิบัติเป็นอย่างดีดุจพระมารดาของพระองค์เองจนกระทั่งนางได้สิ้นชีพลง พระองค์ก็ทรงจัดพิธีถวายพระเพลิงเช่นเดียวกับพระราชินีนั้นเดียว (กรมศิลปากร, 2548: 225-227)

บทความวิจัยนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในหลักฐานคัมภีร์ รวมถึงการวิเคราะห์แนวคิดนี้ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เชื่อมโยงกันกับข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริงในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ด้วยการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีระเบียบวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าคำสอนเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท และพิจารณาประเด็นเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิ ทุตติยภูมิ เอกสาร และหนังสือที่เกี่ยวข้อง

2. แยกแยะประเด็นเพื่อศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และตรวจสอบเหตุผลที่ใช้อธิบายผ่านการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาผ่านการการจัดประเภทศาสนาพุทธของชาวตะวันตกในการจัดประเภทของศาสนาพุทธออกเป็นเหนือและใต้ดังกล่าว มาจากภาษาที่ใช้บันทึกหลักธรรมในคัมภีร์และตามสภาพภูมิศาสตร์ของสถานที่ที่เก็บรักษาคัมภีร์หรือวางอยู่บนหลักฐานที่ถูกใช้ในเชิงประวัติศาสตร์ ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าการจัดประเภทพุทธทางเหนือและทางใต้นั้นเป็นการอำนวยความสะดวกอย่างหนึ่งของการศึกษาศาสนาพุทธในหมู่นักบูรพาคติศึกษาก็เป็นได้ พวกเขาใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่เป็นหลักเกณฑ์ในการศึกษา นั่นคือการอธิบายศาสนาพุทธทั้งสองแห่งด้วยหลักการวิวัฒนาการ โดยระบุคัมภีร์ภาษาบาลีทางตอนใต้ จากนั้นมีการผสมผสานหลักการทางศาสนาเข้ากับวัฒนธรรมที่พุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึง และมีการพัฒนาจนกลายเป็นลักษณะของพุทธศาสนาที่พบในคัมภีร์ภาษาสันสกฤตทางตอนเหนือ การศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของศาสนาพุทธ โดยเริ่มตั้งแต่พุทธทางใต้เป็นต้นกำเนิด และเป็นจุดเผยแผ่ศาสนา ผู้ริเริ่มไว้เป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ไปยังที่อื่นๆ ในภูมิภาคของเอเชีย ส่วนพุทธทางเหนือได้กลายเป็นเป้าหมายแห่งใหม่ของศาสนาพุทธโดยมองว่าที่นั่นมีการดัดแปลงไม่ว่าจะเป็นหลักการในคัมภีร์หรือองค์กรนักบวชก็ตาม (ชนิดา พรหมพยัคฆ์, ญัณฐพงษ์ สุกุลเลียว, 2563)

3. วิเคราะห์ จัดระบบหมวดหมู่ และตรวจสอบความสัมพันธ์ในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติบนฐานของการศึกษาตรวจสอบรูปแบบพระพุทธศาสนาที่แพร่หลายในวิถีชีวิตของชุมชนหมู่บ้าน และแสดงให้เห็นลักษณะร่วมและสัมพันธ์กันระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อเดิมของคนท้องถิ่น เพื่อค้นหาความเข้าใจโครงสร้างและส่วนประกอบของชาวพุทธแบบชาวบ้าน (popular Buddhism) ที่ใช้อย่างแพร่หลายทั่วไปในหมู่บ้าน (ยูคิโอ ฮายาชิ, 2554) เพื่อสร้างข้อสรุป ถัดจากนั้นนำไปเขียนเป็นข้อมูลเชิงพรรณนา พร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์มาจากเรื่องเล่า 2 แบบ คือ

ก. เรื่องเล่าทางศาสนา เป็นการเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ปรากฏในการเล่าทางศาสนา เช่น เรื่องครุฑที่กล่าวถึงพญานกที่มีรูปเป็นครึ่งมนุษย์ครึ่งนกอินทรี และเป็นเทพพาหนะของพระวิษณุ (พระนารายณ์)

ครุฑเป็นโอรสพระกศยปมุนี และนางวินตาดิธาดองค์หนึ่งของพระทักษ์ประชาบดีเป็นมารดา พระทักษ์ประชาบดีนั้นเป็นโอรสของพระพรหม และเป็นผู้มีภริยามาก มีธิดาถึง 50 องค์ ยกให้เป็นชายาพระธรรม (พระยม) เสีย 10 องค์ ยกให้พระโสม (พระจันทร์) เสีย 27 องค์ (27 นักชัตร) และยกให้พระกศยปเสีย 13 องค์ ให้จำนวนธิดา 13 องค์นี้ที่เป็นชายาของพระกศยป มีอยู่สององค์ คือ นางวินตามารดาครุฑและนางกทรุมารดาของพวกพญานาค นางวินตามีโอรสสององค์ คือ ครุฑและอรุณ ซึ่งต่อมาได้เป็นสารสีของพระสุรยเทพ เมื่อนางวินตาคลอดครุฑโอรสองค์แรกออกมานั้นเป็นฟองไข่ ครุฑจึงได้มีลักษณะคล้ายนกไป ส่วนนางกทรุมิโอรสพันองค์ล้วนเป็นพญานาคทั้งนั้น (พระเทพวชิราจารย์, 2567: 220)

ตามตำนานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์นั้นที่เกี่ยวข้องกับบทพระพุทธรูปที่พระสงฆ์สวดมนต์ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น บทขันธปริตรที่ภาวนาว่า

เราขอมีเมตตากับตระกูลพญาวิรูปักษ์ เราขอมีเมตตากับตระกูลพญาเอราภะ เราขอมีเมตตากับตระกูลพญาญัณยาบุตร เราขอมีเมตตากับตระกูลพญาภัณฑาโคตมกะ เราขอมีเมตตากับสัตว์ไม่มีเท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์สองเท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์สี่เท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์มีหลายเท้า สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวลจงพบกับความเจริญความชั่วช้าอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ตนใดตนหนึ่งเลย

(จุ.ชา. (ไทย) 27/105-106/92, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทภาวนานี้แสดงให้เห็นผ่านตำนานที่กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งถูกขบขันว่าเท้า ทนกำลังพิชิตแดนไม่ไหวมรณภาพลง พระภิกษุรูปอื่นจึงประชุมสนทนาปรารภเรื่องนี้ เมื่อความรู้ไปถึงพระพุทธรูป จึงตรัสแก่บรรดาภิกษุทั้งหลายว่า ชะรอยเธอจะไม่ได้แผ้วเมตตาไปให้สกุลพญาทั้งสี่ คือ พญาวิรูปักษ์ พญาเอราภะ พญาญัณยาบุตร พญาภัณฑาโคตมกะ ถ้าเธอแผ้วเมตตาไปยังพญาทั้งสี่ จงจะไม่ทำร้าย บทภาวนานี้จึงเป็นรูปแบบทางพระพุทธศาสนาที่ถูกส่งต่อมาในแง่ของการสวดพระพุทธรูปหรือการเจริญเมตตาในพิธีมณฑลในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าทางศาสนาที่ยกสัตว์ที่มีลักษณะเฉพาะให้เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญอย่างพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะบุคลิกของสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องชาดกเป็นพระโพธิสัตว์ อันเป็นส่วนของบารมีที่สำคัญในการเป็นพระพุทธเจ้าทั้งหมด 10 เรื่อง ส่วนเรื่องอื่นๆ รวมทั้งหมด 500 กว่าเรื่องเป็นการเพิ่มเติมมาจากส่วนที่เป็นการอ้างอิงไว้ในอรรถกถา ซึ่งแสดงถึงลักษณะของผู้จะเป็นพระพุทธเจ้าตามลักษณะรูปแบบก่อนที่จะปรากฏในเรื่องเล่าชาดก นำไปสู่ข้อสรุปความเป็นพระพุทธเจ้าที่สมบูรณ์ในอนาคตนั้นจะประกอบไปด้วยความสมบูรณ์ด้วยคุณธรรม 2 แบบ คือ พระมหาปัญญาธิคุณ และมหากรุณาธิคุณ (Frank E. Reynolds, 2002: 145)

ข. เรื่องเล่าของชุมชน ชุมชนในที่นี้อาจมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ชนิดนั้น โดยจะพบว่าการสร้างสัตว์ใหญ่ไว้ให้เป็นฐานรับรูปทรงที่เป็นที่เคารพบูชา เช่น เจดีย์ ดังปรากฏในเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย พบว่านิยมทำช้างล้อมรอบฐาน เช่น วัดมเหยงคณ์ วัดช้าง วัดสี่กั๊ก วัดสมณโกฏฐาราม เจดีย์รายวัดกุฎีดาว เป็นต้นเจดีย์ประธานมีฐานประทักษิณ 1 ชั้น ที่ฐานประดับช้างล้อม รอบแบบเจดีย์ช้างล้อมสมัยสุโขทัยที่ช้างมีซุ้มแบบกรอบหน้านางที่พบ อยู่ในศิลปะสุโขทัย และพบซุ้มแบบนี้ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะที่สร้างขึ้นในรัชกาลเดียวกันด้วย เหนือชั้นประทักษิณขึ้นไปเป็นส่วนฐานเจดีย์ ที่ชั้นล่างสุดมีการเจาะช่องจะนำประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบ แบบเดียวกับวัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย ถัดขึ้นไปเป็นชุตระรองรับองค์ระฆัง ซึ่งได้รับการบูรณะมาหลายครั้ง รูปแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน คือ ชั้น มาลัยเถา 3 ชั้นแบบอยุธยา องค์ระฆังขนาดใหญ่และเตี้ย ส่วนยอดพัง หลายลงมายังปรากฏหลักฐานอยู่บนลานประทักษิณ เป็นยอดเจดีย์

ทรงระงับทั่วไปที่มีบัวผาละมี ปล้องไฉน และปลี ส่วนสำคัญที่แสดงความเป็นเจดีย์แบบสุโขทัย คือ ชั้นบัวกลา 3 ชั้นซึ่งส่วนนี้ขององค์เจดีย์ประธานชำรุดจึงไม่สามารถศึกษารูปแบบได้ แต่พบว่ามีพื้นที่ว่างอยู่ก่อนถึงชั้นมาลัยเถา ดังนั้น เจดีย์องค์นี้อาจมีชั้นรองรับ องค์ระฆังทั้งสองระบบ คือ ส่วนล่างอาจเป็นชั้นบัวกลา ส่วนที่อยู่ด้านบน ปัจจุบันเป็นชั้นมาลัยเถาอยู่แล้ว เพราะลักษณะการใช้ชุดรองรับองค์ระฆัง ทั้งสองระบบนี้ ปรากฏที่เจดีย์ประจําชุมทั้งสี่องค์ที่มีรูปแบบเดียวกันทั้งหมด (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2560: 504-505, 507-511) เรื่องเล่านี้ได้ถูกนำมาสร้างเป็นวัดอันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวไปพร้อมกันด้วย

สรุป ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์มาจากการเรื่องเล่า คติชน รวมถึงตำนานต่างๆ ที่โยงหาจากเรื่องเล่าทางทางศาสนาเกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์กับสัตว์ที่เชื่อมโยงกันในแง่การกระทำบางอย่างที่สะท้อนให้เห็นลักษณะความเป็นผู้มีศีลธรรม ส่วนเรื่องเล่าของชุมชนจะเกี่ยวกับเรื่องเล่าท้องถิ่นที่ถูกโยงกับตำนานที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้เกิดความจดจำได้และเล่าต่อถึงสถานที่ บุคคลรวมถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกัน ขณะที่เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ก็จะนำไปสู่การเข้าใจความเป็นมาของมนุษย์กับสัตว์ที่โยงกันในแง่พฤติกรรมและสัณฐานฐานพื้นฐานในการดำเนินชีวิตล้วนมาจากคำว่า สัตว์ ซึ่งอาจสังเกตได้ถึงการใช้คำนี้ไว้ในคัมภีร์อย่างพระไตรปิฎกเมื่อจะกล่าวถึงภาพรวมของสรรพชีวิตว่า สัตว์ เพราะมีลักษณะเป็นอันเดียวกัน

2. แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของสตรีมาจากเรื่องเล่า 2 แบบ คือ

ก. เรื่องเล่าทางศาสนา เป็นการเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ต้องเสนอผ่านเรื่องเล่าของเมื่อพระนางจามเทวีได้รับพระโอวาทของสมเด็จพระราชบิดาแล้ว นางก็กราบทูลลาพระราชบิดา เสด็จลงมาสู่เรือแห่งพระองค์ ทันใดนั้นองค์สุกกทันตฤๅษีพร้อมด้วยนายคะวะยะ ก็เข้าไปเฝ้ากราบทูลถวายบังคมลามตามราชอาชญามงคลจากมาสู่เรือแห่งตนๆ แล้วก็ขึ้นไปโดยลำดับพร้อม กับด้วยพระนางจามเทวีวันนั้นแล พระนางนำเอาพลเสนามาครั้งนั้น ตั้ง เมืองโดยลำดับขึ้นมา เป็นต้นว่า เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ เมืองบุราณ แล้วเสด็จขึ้นมามั่งเมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองราเสียด เสด็จโดยลำดับขึ้นไปถึงหาดทรายแห่งหนึ่งแล้วน้ำเข้าเรือ พระนางทรงเรียกสถานที่นั้นว่าหาดเสียว แล้วเสด็จมาถึงคูแห่งหนึ่ง พระนางรับสั่งแก่แม่เลี้ยงทั้งหลายว่า ให้เอาผ้าเปียกชุ่มด้วยน้ำออกตากแล้วก็ตั้งเมือง ณ ที่แห่งนั้น ให้เรียกชื่อว่าเมืองตาก ครั้นแล้วก็เสด็จออกจากที่นั้นขึ้นมาถึงที่แห่งหนึ่ง ทอดพระเนตร เห็นพลทั้งหลายวิ่งแหงอยู่ ดังนั้น จึงให้เรียกสถานที่นั้นว่า สระเหงา นัยหนึ่ง ว่าพระนางให้สร้างพระพุทธรูปแล้วทรงกระทำสักการบูชาให้คนทั้งหลายได้ตั้งอยู่ในสรณาคมนในที่นั้น

ดังนั้น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า พุทธสรณาคมนั้มาตราบเท่าจนกาลบัดนี้ ลำดับแต่นั้นขึ้นมาพระนางทอดพระเนตรเห็นดอยอันหนึ่งยื่นออก มาสู่แม่น้ำ ครั้นพระนางเสด็จมาถึงสถานที่นั้น ยังมีนางบริวารคนหนึ่งสิ้นชีวิตลงในที่นั้น พระนางก็ทรงกระทำศพที่นั้นให้เป็นที่อยู่เรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จไปสร่งน้ำคำหัวในสถานที่นั้นๆ จึงได้ชื่อว่าดอยอาบนํ้านางจนตราบเท่าถึงกาลบัดนี้ แล้วก็เสด็จปรากฏจากที่นั้นขึ้นมาโดยลำดับทอดพระเนตรเห็นดอยลูกหนึ่งขวางกั้นแม่น้ำอยู่ พระนางจามเทวีจึงมาคำนึงนึก แต่ในพระทัยว่า มีดอยมากั้นแม่น้ำอยู่ เช่นนี้เราจะไปได้อย่างไร พระนางทรงคำนึงดังนี้แล้ว จึงตรัสกับด้วยพ่อเลี้ยงและอาเลี้ยงทั้งหลายว่า ดอยกั้น แม่น้ำอยู่ดังนี้เราจะไปได้อย่างไรเล่า อำมาตย์ทั้งหลายก็ใช้ให้คนไปเลียบดู ตามริมแม่น้ำที่นั้นก็เห็นยังคลองเรือเดินมีอยู่ คนทั้งหลายเหล่านั้นก็กลับคืนมาทูลให้พระนางทรงทราบ เมื่อพระนางได้ทรงทราบดังนั้นแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายก็นำเรือขึ้นไปโดยลำดับ ครั้นไปถึงสถานที่นั้นแล้วก็รับสั่งให้ช่างแต้มรูปช้างไว้ในที่นั้นตัวหนึ่ง หันหน้ากลับคืนมาตามแม่น้ำ ในสถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่าดอยผาแต้ม แต่นั้นมา

ตราบนั้กาลบัดนี้ แล้วพระนางก็เสด็จออกจากที่นั่นไปถึงสถานที่แห่งหนึ่งแล้วก็ตั้งเมืองๆ หนึ่ง ให้พลทั้งหลายอยู่ ณ ที่นั้น เตาและปลาทั้งหลายเข้ามาเบียดเบียนคนทั้งหลายนัก อยู่ไม่มีความสุข สถานที่นั้นจึงได้เรียกว่าปลาเตามาตราบนั้กาลบัดนี้ ลำดับแต่นั้นมาพระนางก็เสด็จขึ้นไปถึงในสถานที่แห่งหนึ่งเป็นที่พึงใจนัก พระนางจึงตรัสสั่งให้ตั้งยังบ้านอันหนึ่งในที่ใกล้แม่น้ำมหา บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านทานันแล (รวิ สิริอิสสระนันท์, 2557: 145-146)

เรื่องเล่าทางศาสนายังกล่าวถึงเทวสตรี หรือพระเทวี คือ เทวดาผู้หญิง ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น ความเป็นแม่ ความอุดมสมบูรณ์ โดยการนับถือเทวสตรีมีคติความเชื่อสืบมาแต่ครั้งบรรพกาล ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ จากพื้นฐานความเชื่อในอำนาจอศรรย์ของเพศหญิงในฐานะผู้ให้กำเนิด สามารถมีลูกหลานสืบวงศ์ตระกูล ได้ อำนาจดังกล่าวนี้ เชื่อกันว่ามีพระแม่หรือเทพีสักองค์หนึ่ง ประทานลักษณะพิเศษให้แก่เพศหญิง เทพีที่ประทานความเป็นมารดาให้แก่สตรี เรียกว่า พระแม่ เจ้าแม่ หรือพระแม่ธรณี เจ้าแห่งการผลิตพืชผล ผู้ประสาทความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร ตามธรรมชาติของสตรีซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดทารก พระแม่ จึงได้รับการนับถือเป็นวิญญาณแห่งพื้นดิน เป็นแม่ของโลก เป็นผู้สร้างสรรค์ให้กำเนิดสิ่งต่างๆ ในโลก รวมทั้งเป็นผู้สร้างและกลืนกินชีวิต ซึ่งหลักฐานแสดงถึงการนับถือพระแม่ หรือการนับถืออติถิพละ ในรูปของประติมากรรมสตรีพบแพร่หลายในบริเวณที่เคยเป็นศูนย์กลางอารยธรรมโบราณเริ่มตามภูมิภาคต่างๆ ของโลก ทั้งในยุโรป เอเชีย อเมริกา และแอฟริกา

บรรดานักวิชาการลงความเห็นว่ ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นผลิตขึ้นโดยมนุษย์ยุคแรกเริ่มมักเกี่ยวพันกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ในแง่ของรูปเคารพของพระแม่ตามแหล่งอารยธรรมโบราณมักทำเป็นตุ๊กตาดินปั้นรูปหญิงเปลือยขนาดเล็ก ขึ้นรูปอย่างหยาบๆ ประกอบด้วยเครื่องประดับศีรษะ และเครื่องประดับอื่นๆ แสดงถึงความสูงศักดิ์ และเครื่องประดับอื่นๆ แสดงถึงความสูงศักดิ์ เน้นแสดงสัญลักษณ์ของเพศหญิง คือ มือและสะโพกใหญ่ บางรูปมีลักษณะเหมือนหญิงตั้งครรภ์ แสดงออกถึงการมีธาตุแห่งชีวิต และพลังที่จะให้กำเนิดชีวิตอยู่ในตัว และบางรูปมีลักษณะคล้ายหญิงอัมเด็ก ซึ่งเป็นที่นับถือกันโดยทั่วไปในชุมชนที่เลี้ยงชีพด้วยการกสิกรรมว่เป็นมารดาผู้ให้ชีวิตแก่โลก ให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อแผ่นดิน ความเจริญ ความเพิ่มพูนแก่พืชผล สัตว์เลี้ยง และแก่ชีวิตครอบครัวของมนุษย์ (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2558: 12-13)

ข. เรื่องเล่าของชุมชน เป็นการอ้างอิงถึงประวัติศาสตร์ชุมชน ตามความทรงจำทางประวัติศาสตร์ (Historical Memories) ถือว่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างชาติ เนื่องจากการสร้างความเป็นอันเดียวกันระหว่างกลุ่มแต่ละกลุ่มที่เป็นศัตรูกัน แต่ในอีกทางหนึ่งเป็นความทรงจำที่เจ็บปวดในการหลอมรวมทุกอย่างนำไปสู่ผู้นำและเหตุการณ์ที่สร้างผู้นำทั้งในด้านศิลปะ วิทยาศาสตร์และศาสนา กลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอออก (Susan Pitchford, 2008: 43-44) ฉะนั้น ความเป็นชาติจึงไม่ได้ระบุด้วยเพศแต่ถูกระบุด้วยความหมายที่ทุกคนจะมีประวัติศาสตร์ร่วมกันในชาตินั้นด้วย ดังปรากฏในวีรสตรีพระนางเจ้าศรีสุริยไทยที่ถูกยกให้เป็นวีรสตรีนั้กรบที่แท้จริงจึงมีผู้ปรารภนาพระราชบุตรีตามแบบอย่างพระองค์กันเป็นจำนวนมาก (วิบูล วิจิตรวาทการ, 2543: 50) ชุมชนคนท้องถิ่นภาคต่างๆ แต่ดั้งเดิมของไทย มีความใกล้ชิดและดำรงชีวิตตามวิถีของธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่างๆ แก่ชีวิต ทั้งด้านการทำมาหากิน การอยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ความจำเป็นในการพึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ ซึ่งมีความผันแปรไปไม่แน่นอน ไม่อาจควบคุมได้ตลอดเวลา ผู้คนจึงนอบน้อมยอมรับนับถือคุณประโยชน์ และความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติในฐานะเทพ หรือเทวดาเพศหญิง เรียกว่า พระแม่ หรือเจ้าแม่ ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผู้เป็นใหญ่ประจำธรรมชาติ อันอาจบันดาลให้เกิดความอยู่ดีมีสุข แต่มนุษย์ให้ความคุ้มครองแก่สัตว์เลี้ยงและเรือกสวนไร่นา โดยอาศัยลักษณะของเพศแม่ ซึ่งมีธาตุของผู้ก่อกำเนิดยังให้เกิดความเจริญงอกงาม

เป็นบุคลาธิษฐานหรือรูปแทนธรรมชาติที่เอื้ออำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์ เช่น นับถือผืนแผ่นดิน เป็นแม่ธรณี เทวดาประจำแผ่นดิน อันเป็นที่เกิดของอาหาร ที่ทรงไว้ของพืช สัตว์ และมนุษย์นับถือแม่น้ำ เป็นแม่แห่งคงคา เทวดาประจำสายน้ำที่ให้ความชุ่มชื้น หล่อเลี้ยงทุกสรรพชีวิต นับถือแม่โพสพเป็นเทวดา แห่งข้าว ประจำต้นข้าว เชื่อว่าเป็นเทวดาที่อำนวยความอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ การเข้าใจว่า การนับถือจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้ว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในแถบถิ่นแผ่นดินสยามมีมาก่อนการรับนับถือศาสนาพุทธซึ่งหยั่งรากฝังลงเป็นวิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาในพื้นที่บ้านพื้นเมืองต่างๆ ด้วยการเชนสรวงบวงสรวงพิธีการพนบไหว้ตามกาล ตามกำหนดของชุมชน (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2558: 88-89)

ความศักดิ์สิทธิ์นี้จึงนำไปสู่การสร้างอนุสรณ์สถานรวมถึงตั้งชื่อให้เห็นความสำคัญด้วยการใส่คำว่า แม่ อันเป็นสัญลักษณ์แทนสตรีในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนให้เห็นความสำคัญของของผู้เป็นแม่ ปรากฏให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ตามในสถานที่ทางศาสนาเป็นหลัก

3. วิเคราะห์แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบท สังคมไทย พบว่า การที่สังคมไทยปรากฏรูปร่างของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งของสัตว์และสตรีนั้นมาจากการก่อร่าง ทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีกล่าวคือ

1. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการ กล่าวถึงสัตว์ในมิติต่างๆ และสิ่งที่ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ได้นั้น ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสถาบันทั้ง 3 อันประกอบด้วยชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยมีสัตว์ต่อไปนี้

ก) ช้าง ช้างเผือกถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เพราะถือว่าสัตว์เผือกเป็นสิ่งที่สูงของวิญญาณที่กลับชาติ มาเกิด และเลี้ยงไว้เพื่อขับไล่วิญญาณชั่วร้าย ตามบันทึกของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้เขียนว่า ชาวพุทธให้ ความเคารพเป็นพิเศษแก่ช้างเผือก และกล่าวว่า การได้ครอบครองช้างเผือกนั้นถือเป็นเรื่องที่พึงปรารถนา มากกว่าการได้ครอบครองดินแดนหรือการมีชัยชนะในศึกสงครามเสียอีก ในตลาดการเงินช้างเผือกถือเป็น สิ่งที่แทบจะประเมินค่ามิได้ อีกทั้งการได้พบช้างเผือกนั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจุติมาจากเทวดา และในภพชาติต่างๆ มากมายของพระองค์นั้นได้ทรง เสวยพระชาติเป็นสัตว์มีชีวิตทุกชนิดมาก่อนหน้านี้แล้วช่วงกับช่วงกลับ และทรงปลื้มปิติกับการได้เสวยพระชาติ อันบริสุทธิ์และยิ่งใหญ่ในร่างของช้างเผือก ในขณะที่พระสงฆ์จะสอนว่าไม่มีสถานที่แห่งหนใดในสวรรค์ เบื้องบนหรือโลกมนุษย์เบื้องล่าง และในมหานทีใดโลกมนุษย์ที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยเสด็จไป และทุกอย่างก้าวของพระพุทธองค์เป็นไปเพื่อทำให้คนได้รับความทุกข์ จึงมีการเปรียบรอยเท้าของ พระพุทธเจ้าเหมือนกับรอยเท้าช้าง (วินเซ็นต์, แฟรงค์, 2563: 83-85) ตามข้อความที่ว่า

พรานช้างนั้นตามรอยเท้าช้างนั้นไป เมื่อตามรอยเท้าช้างนั้นไปก็เห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ ทั้งยาวและกว้าง ที่ที่ถูกเสียดสีในที่สูง ที่ที่งาแซะขาดในที่สูง และกิ่งไม้หักในที่สูง และเห็นช้าง นั้นที่โคนต้นไม้ ที่กลางแจ้ง เดินอยู่ ยืนอยู่ หมอบ หรือนอนอยู่ เขาจึงตัดสินใจว่า ‘ช้างตัวนี้เอง เป็นช้างใหญ่ตัวนั้น’ แม้ฉันใด ก็เหมือนกับตลาคตฤๅติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วย ตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกผู้ควรฝึกได้ อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้มีพระภาค ตลาคตนั้นรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกและหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ด้วยตนเองแล้วจึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมี ความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชนในตระกูลใดตระกูลหนึ่งย่อมพึงธรรมนั้น

ครั้งได้ฟังธรรมนั้นแล้วเกิดศรัทธาในதாகต ต่อมา เขาละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่และ
เครื่องยาน้อยใหญ่ โกงมมและหนวดงูห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต
(ม.ม. (ไทย) 12/291/322-323, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากข้อมูลนี้จะพบว่าชาวพุทธมีความเชื่อว่าการเสวยชาติเป็นช่วงเผือกนั้นยาวนานกว่าการ
เสวยชาติใดๆ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงมีความเชื่อว่าการได้มีโอกาสมาอยู่เบื้องหลังสิ่งมีชีวิตที่ศักดิ์สิทธิ์
ดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการได้มาเข้าเฝ้าและใกล้ชิดกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และรอยพระพุทธรูป
ของพระองค์ยังเป็นที่สักการะบนเส้นทางแห่งศรัทธาของชาวตะวันออกหลายแห่ง เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวสยาม
จะกระซิบบอกความลับของพวกเขากันที่หูของช้าง เพื่อสอบถามถึงวิธีแก้ไขปัญหาคือของพวกเขาคือ
การสังเกตสัญลักษณ์หรือท่าทางการเคลื่อนไหวของช้าง และที่แน่นอนที่สุดก็คือการบูชาสัตว์แสนรู้
ย่อมจะมีเรื่องของนางสังหรณ์และเหตุผลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยมากกว่าที่จะเป็นเรื่องไร้สาระของมนุษย์ปุถุชน
ธรรมดา (วินเซ็นต์, แฟรงค์, 2563: 83-85)

ข) ปลาตะเพียน ปลาตะเพียนเป็นปลาน้ำจืดชนิดหนึ่ง หนวดสั้น เกล็ดสีขาวเงิน ขอบเรียบ
ลำตัวสั้นป้อมแบนข้าง เช่น ตะเพียนขาว ตะเพียนทอง ตะเพียนทองแดง หรือกระแห บางชนิดมีลำตัวเรียว
เช่น ตะเพียนทราย โดยลักษณะเด่นของปลาตะเพียน คือ เป็นปลาที่มีก้างมาก เมื่อใช้ทำอาหารจึงมักต้ม
ให้เปื่อยทอดให้กรอบ หรือใช้ทำปลาต้ม (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2561: 313) ปลาตะเพียนนั้นถือว่าเป็น
สัตว์ที่ถูกกล่าวถึงในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ พระองค์ทรงโปรดเล่นปลา ทรงโปรดข้าวตอกเลี้ยงปลาที่ท้ายสระ
ในพระราชวัง และเชื่อกันว่าโปรดปลาตะเพียนเป็นพิเศษถึงกับมีพระราชโองการห้ามราษฎรกินปลา
ตะเพียน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543: 77) หากฝ่าฝืนต้องถูกปรับเป็นเงิน 5 ตำลึง หรือ 20 บาท ซึ่งเป็น
ค่าปรับที่แพงมากในสมัยนั้น ตำนานเรื่องปลาตะเพียนที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
นี้จะแสดงนัยทางสังคมการเมืองของการเป็นกษัตริย์ของพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งถูกกล่าวหาทางเป็นกษัตริย์ที่
ไม่มีศีลไม่มีธรรม รังแกไพร่ฟ้าแม่แต่ในเรื่องปลาตะเพียน นอกจากนั้นปลาตะเพียนยังนิยมใช้แบบจักสาน
ที่ทำจากใบลานหรือใบมะพร้าว เป็นเครื่องห้อยประดับบ้าน หรือห้อยบนเปลเด็ก เคยเป็นสัญลักษณ์หนึ่ง
ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันเครื่องจักสานปลาตะเพียนหมดความนิยมลงไปอย่างมาก (ชาญวิทย์
เกษตรศิริ, 2543: 313)

การเข้าใจเรื่องปลาตะเพียนจึงเป็นทั้งการบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของอยุธยาที่ว่า ในน้ำมีปลา
ในนามีข้าว ขณะเดียวกันก็ยังคงมองเป็นการปกครองได้อีกด้วย เนื่องจากเป็นที่ทราบกันดีถึงการโปรดปราน
ปลาตะเพียนของพระเจ้าท้ายสระถึงขนาดเลี้ยงไว้ทอดพระเนตรสำราญพระราชหฤทัยและอาจเป็นสาเหตุ
ให้ผู้คนชาวเมืองจตุรพักตรพิมานถวายปลาชนิดนี้ถวายเป็นพระเกียรติ จึงไม่ได้บัญญัติไว้เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร
แต่คนในรุ่นต้นรัตนโกสินทร์ที่มีความทรงจำอย่างรางเลือนกลับเข้าใจไปว่ามีการห้ามไม่ให้จับปลาตะเพียน
ก็เป็นได้ ส่วนการเก็บภาษีอากรในระดับที่ยับยั้งเช่นนั้น ตามที่มีหลักฐานแน่ชัดเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3
เมื่อนำเข้าระบบเจ้าภาษีอากรเข้ามาใช้ และให้คนจีนรับสัมปทานเป็นผู้จัดเก็บแล้ว ทางกรมถึงได้มี
ตัวแทนเข้าถึงราษฎรในระดับท้องถิ่น และสามารถดำเนินการจัดเก็บผลประโยชน์ต่างๆ เข้าสู่ส่วนกลางได้
มากขึ้นกว่าเดิม ก่อนหน้านั้นปัญหาที่ทำให้ทางการไม่สามารถจัดเก็บผลประโยชน์จากราษฎรได้เต็มที่
นั้นก็เนื่องจากการขาดแคลนบุคลากรในระดับปฏิบัติการ หากใช้ขุนนางในยุคที่ไม่มีระบบเบี้ยหวัดตอบ
แทนหรือเงินเดือนที่แน่นอนแล้ว ก็อาจเป็นเหตุให้ขุนนางฉ้อราษฎ์บังหลวงเรียกเอาผลประโยชน์จากราษฎร
มากเกินไปกว่าที่ทางการกำหนด (กำพล จำปาพันธ์, 2566: 57-58)

การเข้าใจสัตว์จนกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงปรากฏในการเคารพและมีพิธีกรรมต่อสิ่งเหล่านั้นที่แสดงให้เห็นลักษณะของความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นชาติ มหาชาติและศาสนา ขณะเดียวกันก็ยังแสดงให้เห็นการปกครองภายใต้รูปแบบดังกล่าว

2. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การปรากฏของสตรีกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นไปตามตำนานและเรื่องเล่าของสตรีที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น โดยจะพบสตรีใน 2 ลักษณะคือ

ก) พระศรีสุริโยทัย โดยปรากฏเป็นเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ ตามประวัติศาสตร์นั้นเล่าถึงพระสุริโยทัยเมเหสีของพระมหาจักรพรรดิ พระองค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรสตรีไทยในการเขียนประวัติศาสตร์สกุลลัทธิชาตินิยม มีความกล้าหาญและความเสียสละเพื่อป้องกันพระสวามีและประเทศจากการรุกรานของต่างชาติ ตามประวัติศาสตร์เล่าถึง ปี พ.ศ. 2092 ปีแรกในการครองราชย์ของพระมหาจักรพรรดิทัพของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ กษัตริย์พม่าได้ยกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา โดยเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี พระมหาจักรพรรดิทรงยกทัพออกไปพร้อมด้วยพระราชโอรส 2 พระองค์ พระสุริโยทัยได้ตามเสด็จออกไปด้วยพระราชโอรส 2 พระองค์ พระสุริโยทัยได้ตามเสด็จออกไปด้วยการแต่งกายเป็นชาย และเมื่อกองทัพไทยและพม่าปะทะกันที่ทุ่งลุมพลี พระมหาจักรพรรดิทรงชนช้างกับเจ้าเมืองแปร ช้างของพระมหาจักรพรรดิเสียทีและวิ่งหนี ถูกเจ้าเมืองแปรจับช้างตาม พระสุริโยทัยเกรงพระสวามีจะเป็นอันตราย จึงขับช้างเข้าไปขวาง พระองค์จึงถูกเจ้าเมืองแปรฟันสิ้นชีวิตบนคอช้าง พระศพของพระองค์ถูกนำกลับเข้ามาทำการพระศพในอยุธยา ณ บริเวณวัดสวนหลวงสวรค์ในปัจจุบัน และได้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่บรรจุพระอัฐิ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2561: 40)

ข) พระนางสร้อยดอกหมาก ปรากฏเป็นศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมากจนปัจจุบัน ตามตำนานพงศาวดารเขมรเล่าถึงพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ขึ้นครองราชในกรุงอินทปรัษฎ์ ครั้นนั้นพระเจ้ากรุงจีนผู้ทรงพระนามว่า อูติมางได้ครอบงำกรุงคันธาระคร อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์เสด็จออกไปประพาสสวนราชอุทยานพร้อมด้วยหมู่เสวกามาตย์ราชบริพาร ทอดพระเนตรพรรณดอกไม้และผลไม้ต่างๆ ในขณะนั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นจันทน์ดอกหนึ่งมีดอกใหญ่เกินประมาณ จึงเสด็จเข้าไปใกล้ต้นหมากนั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นนางกุมารีผู้หนึ่งมีรูปโฉมงาม บังเกิดอยู่ในดอกหมากนั้นดูเป็นมหัศจรรย์ พระองค์มีพระทัยชื่นชมยินดี จึงตรัสให้นางกุมารีนั้นไปเฝ้าพระราชวัง โปรดให้พระอัครมเหสีเลี้ยงเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ทรงตั้งพระนามราชกุมารีนั้นว่า “นางสร้อยดอกหมาก” พระองค์กับพระอัครมเหสีทรงพระสนทนาในพระราชธิดาบุญธรรมนั้นเสมอด้วยพระราชธิดาอันสมภพแต่พระองค์ ครั้นพระราชธิดานั้นเจริญวัยวัฒนาการ มีพระชนมพรรษาได้ 15 ปี มีพระรูปลักษณะงามเจริญยิ่งขึ้น มีกิตติศัพท์เลื่องลือไปในประเทศธานีใหญ่น้อยว่า พระราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนนั้น มีพระรูปสิริวิลาสงดงามหาอันจะเปรียบเสมอมิได้ เสียงเล่าลือสรรเสริญนี้ทราบไปถึงพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ผู้ผ่านพิภพ กรุงอินทปรัษฎ์ พระองค์มีพระหฤทัยยินดีด้วยพระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นเอกองค์บรมกษัตริย์แล้ว ยังมีได้มีพระอัครมเหสี จึงตรัสสั่งให้ตกแต่งพระราชสาสน์ลงในแผ่นสุพรรณบัฏขอพระราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนมาอภิเษกเป็นเอกอัครมเหสี และให้จัดราชทูต อุปทูต ตริทูต เชิญพระราชสาสน์กับเครื่องมงคลราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงคันธาระคร พอราชทูตไปถึง พระเจ้ากรุงจีนก็ให้จัดการรับราชสาสน์และราชทูตกรุงอินทปรัษฎ์โดยสมกับราชประเพณี ราชทูตได้เข้าเฝ้าอ่านพระราชสาสน์ถวายพระเจ้าอูมิมางกรุงจีนได้ทราบพระราชสาสน์ จึงได้มีพระทัยเปรมปรีดิ์ปราโมทย์ มีพระราชดำรัสแก่ราชทูตว่า พระเจ้ากรุงอินทปรัษฎ์เป็นเอกราชจากไทย จึงมีประสงค์จะสัมพันธมิตรด้วยเชื่องวงศ์กับเรา จึงได้ยกพยุหโยธาทัพอย่างสมควรแก่เกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินเอกราชมากระทำการอภิเษก พระองค์ได้เคลื่อนพยุหโยธาทัพเล่นออกสู่มหาสมุทรไปยังพระนครคันธาระคร ก็ทรงเข้าไปในเมืองตรัสว่าเราจะอภิเษกราชธิดาเราให้คู่บุญบารมีกับพระองค์ในมงคลสถาน จึงจัดการพิธีตามควร ครั้นเสร็จสิ้นพิธีแล้วก็พักอยู่ที่กรุงคันธาระคร

หลายเดือนก่อนประสงค์จะกลับ พระองค์จึงพานางสร้อยดอกหมากลงสู่สำเภาพระที่นั่งพร้อมด้วยนางสนมนารีราชบริพาร แวดล้อมด้วยนางสนมนารีราชบริพาร เสด็จยกพยุหะโธชาติพเรือกลับไปทางมหาสมุทร ตั้งแต่นั้นพระเจ้ากรุงจีนกับพระเจ้ากรุงอินทปรัษฎ์ก็ได้สัมพันธ์มิตรกันสืบมาสิ้นกาลช้านาน (กรมศิลปากร, 2510: 6-10)

3) แม่นางปลื้ม เป็นวัดแม่นางปลื้มในปัจจุบัน โดยเรื่องแม่นางปลื้มปรากฏในประวัติศาสตร์อยุธยาของฟรานซิส (วัน วลีต) เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า เย็นวันหนึ่งขณะที่พระเจ้าแผ่นดิน (พระนเรศวร) เสด็จล่องเรือไปตามแม่น้ำทรงติดพายุฝนไม่สามารถเสด็จกลับพระราชวังได้ จึงเสด็จอย่างเร่งรีบไปยังบ้านเก่าๆ หลังเล็กๆ หลังหนึ่งของหญิงยากจนผู้หนึ่ง โดยไม่มีใครสังเกตเห็น หญิงผู้นั้นตกใจมากกล่าวว่า “ลูกแม่เจ้าไม่รู้หรือว่าพระเจ้าแผ่นดินอาจจะเสด็จมาใกล้ๆ แลวนี่” พระองค์ตรัสตอบอย่างไม่เกรงกลัวว่า “จะเป็นอะไรไปจ๊ะแม่ถ้าท่านจะเสด็จมาได้ยิน และมีพระประสงค์จะฆ่าลูกก็จะไปไหนไป ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงๆ แล้วก็เป็นคราวเคราะห์ของลูกเอง คราะห์ย่อมจะเกิดแก่คนทั่วๆ ไปโดยไม่ทราบล่วงหน้า” หญิงผู้นั้นก็คุกเข่าลงแทบพระบาทของพระองค์อ่อนน้อมด้วยความสลดใจ ห้ามมิให้กล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินก็ยังสงสัยมากขึ้นเท่านั้น ในที่สุด นางก็ขอร้องให้พระองค์เสด็จออกจากบ้านของนางไป เพราะนางไม่ต้องการมีส่วนร่วมในความประหลาดที่ผิดๆ ของพระองค์ พระองค์ทรงยินยอมแต่ขอดื่มกระแจะก่อน หลังจากพูดคุยรวมถึงเปลี่ยนเครื่องทรงแล้ว หญิงผู้นั้นกล่าวว่า “ลูกแม่ เจ้าจงพักอยู่ที่นี้จนกว่าพระอาทิตย์ขึ้นเกิด หรือมิฉะนั้นจะต้องพายุเรือไปอย่างเจ็บบๆ เพื่อว่าเจ้าจะได้ไม่ส่งเสียงไปให้แผ่นดินได้ยินเป็นเหตุเกิดโชคร้ายแก่เจ้า” พระเจ้าแผ่นดินทรงรับสั่งว่า “ลูกจะทำเช่นนั้น” และเสด็จออกจากบ้านหลังเล็กๆ ที่ยากจนไป ทรงเสด็จกลับด้วยเรือเล็กพร้อมกับราชองครักษ์ซึ่งคอยอยู่ในเรือใกล้ๆ บ้านหลังนั้น วันรุ่งขึ้น พระเจ้าแผ่นดินทรงส่งเรือหลวงมายังบ้านหญิงที่ยากจน ซึ่งพระองค์ได้อาศัยพักค้างคืนอยู่ เรือซึ่งมีพระที่นั่งเล็กๆ ลำนี้เป็นลำเดียวกับที่พระราชชนนี หรือพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินใช้ในพระราชพิธี นอกจากนี้ยังมีเสื้อผ้าฉลองพระองค์บนเรืออีกด้วย ทรงมีรับสั่งให้มหาดเล็กนำเสื้อผ้าไปให้แก่หญิงแก่คนนั้นและเชิญลงเรือหลวงมาเข้าเฝ้า เจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้จัดที่อยู่ในพระราชวังสำหรับหญิงแก่ผู้นี้ และให้นางได้รับการดูแลและปรนนิบัติเป็นอย่างดีดุจพระมารดาของพระองค์เอง จนกระทั่งนางได้สิ้นชีพิตักษัย พระองค์ก็ทรงจัดพิธีถวายพระเพลิงเช่นเดียวกับพระราชินีนั้นเดียว (กรมศิลปากร, 2548: 225-227) ฉะนั้น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีจึงเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ แต่ความศักดิ์สิทธิ์นั้นปรากฏในแง่ของความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนการสร้างเป็นสถานที่สำหรับบูชา และการสร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่เคารพศรัทธาอย่างวัดและศาลเจ้าภายในวัดซึ่งทำให้ผู้คนมากราบไหว้และระลึกถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ พบว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์มาจากการเรื่องเล่า คติชนรวมถึงตำนานต่างๆ ที่โยงจากเรื่องเล่าทางศาสนาเกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์กับสัตว์ที่เชื่อมโยงกันในแง่การกระทำบางอย่างที่สะท้อนให้เห็นลักษณะความเป็นผู้มีศีลธรรม ส่วนเรื่องเล่าของชุมชนจะเกี่ยวกับเรื่องเล่าท้องถิ่นที่ผูกโยงกับตำนานที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้เกิดความจดจำได้และเล่าต่อถึงสถานที่ บุคคลรวมถึงเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกัน ขณะที่เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ก็จะนำไปสู่การเข้าใจความเป็นมาของมนุษย์กับสัตว์ที่โยงกันในแง่พฤติกรรมและสัญชาตญาณพื้นฐานในการดำเนินชีวิตล้วนมาจากคำว่าสัตว์ ซึ่งอาจสังเกตได้ถึงการใช้นี้ไว้ในคัมภีร์อย่างพระไตรปิฎกเมื่อจะกล่าวถึงภาพรวมของสรรพชีวิตว่าสัตว์ เพราะมีลักษณะเป็นอันเดียวกัน สอดคล้องกับชัยภัทร ปทุมทาและคณะ (2563: 74) กล่าวถึงตำนานของสัตว์ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ หนึ่งในนั้นคือพญาคูขี้หอมและพญานาคที่มาพร้อมกับตำนานที่ว่า

พญาครุฑและพญานาคที่มีความบาดหมางต่อกัน นั้นเป็นพี่น้องกัน มีพ่อเดียวกัน ส่วนแม่เป็นพี่น้องกัน ตำนานเล่าว่า ครั้งหนึ่งมีการกวนเกษียรสมุทรระหว่างเทพและอสูร

2. จากแนวคิดเรื่องสตรีศักดิ์สิทธิ์พบว่า ความศักดิ์สิทธิ์นี้จึงนำไปสู่การสร้างอนุสรณ์สถาน รวมถึงตั้งชื่อให้เห็นความสำคัญด้วยการใส่คำว่า แม่ อันเป็นสัญลักษณ์แทนสตรีในวิถีการดำเนินชีวิตของ ผู้คนให้เห็นความสำคัญของของผู้เป็นแม่ปรากฏให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ตามในสถานที่ทางศาสนาเป็นหลัก สอดคล้องกับอัมพิกา ศรีสุธาพรรณ (2543: 1) ได้กล่าวถึงสตรีในโฆษณาส่วนใหญ่ได้รับบทบาทให้เป็นแม่ ภรรยา หรือแม่บ้าน อันบทบาทตามแบบฉบับ (Traditional Role) เป็นสัดส่วนมากที่สุด นอกจากนี้ โฆษณามักสื่อว่าสตรีเป็นผู้ตัดสินใจหรือทำงานที่ไม่สำคัญ หลังจากทีสถานภาพสตรีมีการเปลี่ยนแปลง นักโฆษณา ได้มีการปรับเปลี่ยนการนำเสนอภาพสตรีในโฆษณาเอให้มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การที่สตรีออกไปทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับสามี ทำให้สถานะครอบครัวของคู่สมรสเปลี่ยนไปเป็น ครอบครัวที่มีสามีและภรรยาต่างก็ทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพทั้งคู่ (Dual-Earners Family) ทำให้นักโฆษณา สร้างภาพ “ผู้หญิงมหัศจรรย์” (Superwomen Image) ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่สตรี ต้องเก่งทั้งในบ้านและนอกบ้าน อย่างไรก็ตามสตรีหลายคนไม่อาจรับภาระที่หนักขึ้น สตรีบางคนต้องการความช่วยเหลือโดยไม่คิดว่าเป็นการยุติธรรมที่ตนต้องรับผิดชอบเรื่องในบ้านเพียงฝ่ายเดียว นักโฆษณา จึงได้คิดนำเสนอภาพของบทบาทความเสมอภาคขึ้นเป็นบทบาทที่ทั้งสามีภรรยาต้องช่วยกันดูแลบ้าน เช่น ทำงานบ้าน และเลี้ยงลูก เป็นต้น

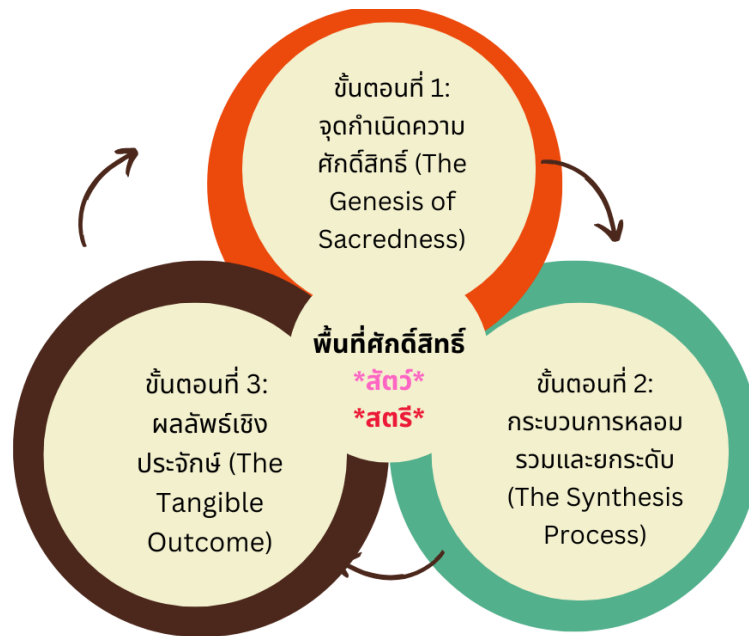
3. จากการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีจึงเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ แต่ความศักดิ์สิทธิ์ นั้นปรากฏในแง่ของความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนการสร้างเป็นสถานที่สำหรับบูชาและการสร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่เคารพศรัทธาอย่างวัดและศาลเจ้าภายในวัดซึ่งทำให้ผู้คนมากราบไหว้และระลึกถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับโชติมา จตุรวงศ์ และคณะ (2563: 2) กล่าวว่า การบูรณะวัดเก่าต่างๆ ในสมัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่เข้ามาดูแลจากเดิม เป็นหน้าที่ของกรมธรรมการและเจ้ากรมวัดที่เป็นผู้สั่งการบูรณะเบื้องต้น โดยมีเชื้อพระวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ดูแลซึ่งภายหลังการก่อตั้งรัฐบาล และกระทรวงทบวงกรมแบบใหม่ งานก่อสร้างของวัดหลวงขนาดใหญ่ เช่น วัดโพธิ์

บทสรุป

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผลผลิตของการก่อร่างสร้างตัวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ เข้ากับสถาบันหลักของชาติ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ถูกสถาปนา ผ่านความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์และศาสนา เช่น ช้างเผือก ที่ถูกยกย่องเป็นสัตว์มงคลคู่บารมีของ พระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับพุทธประวัติในฐานะที่พระพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติเป็นช้าง ส่วนปลาตะเพียนมีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองผ่านพระราชนิยมของพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งสะท้อนถึงพระราชอำนาจและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินในยุคนั้น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีเกิดขึ้น จากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์และตำนานที่ผูกพันกับสถาบันกษัตริย์เช่นกัน โดยจำแนกได้จากสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน ได้แก่ พระศรีสุริโยทัย วีรสตรีในราชวงศ์ผู้ได้รับการยกย่องผ่านการสร้างพระเจดีย์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความเสียสละ, พระนางสร้อยดอกหมาก สตรีสูงศักดิ์ในตำนานซึ่งนำไปสู่การสร้างศาลเจ้า เพื่อการเคารพบูชา และแม่นางปลื้ม สามัญชนที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

จนพื้นที่บ้านของนางกลายเป็นวัดแม่นางปลื้มในปัจจุบัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สัตว์และสตรีในสังคมไทยนั้น เป็นกระบวนการที่ใช้เรื่องเล่าเพื่อสร้างความหมายและคุณค่า โดยอาศัยการอ้างอิงกับสถาบันกษัตริย์และความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นแกนกลางสำคัญ เพื่อแปลงสถานะของสัตว์และบุคคลให้กลายเป็นวัตถุหรือสถานที่แห่งความเคารพศรัทธา

องค์ความรู้ที่ได้

ภาพที่ 1 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่จับต้องได้

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นกระบวนการผสมผสานระหว่างคติศาสนา ตำนานท้องถิ่น และอำนาจสถาบัน ส่งผลให้เกิดความทรงจำร่วมและการธำรงอัตลักษณ์ของชุมชนอยุธยาของสัตว์และสตรี โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จุดกำเนิดความศักดิ์สิทธิ์ (The Genesis of Sacredness) มาจากทุนความศักดิ์สิทธิ์มีจุดเริ่มต้นจากเรื่องเล่า ซึ่งทำหน้าที่ให้ความหมายอันมีที่มาจาก 2 แหล่ง คือ เรื่องเล่าศาสนา และเรื่องเล่าชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการหลอมรวมและยกระดับ (The Synthesis Process) มาจากเรื่องเล่าจากทั้งสองแหล่งจะถูกนำมาหลอมรวมและยกระดับความสำคัญให้กลายเป็นวาระร่วมของสังคมโดยโยงสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ขั้นตอนที่ 3 ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ (The Tangible Outcome) มาจากการหลอมกระบวนการและยกระดับไปสู่การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถรับรู้และสัมผัสได้จริง ซึ่งทำหน้าที่ย้ำเตือนเรื่องเล่าและความศรัทธาดั้งเดิม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสามารถนำแนวคิด พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทสู่การเรียนรู้และการอนุรักษ์อย่างจริงจัง และศึกษาถึงแนวคิดทางในการจัดทำแผนการศึกษาศาสนากับชุมชน ในรายวิชาของหมวดการศึกษาสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวคิดเรื่องความเป็นวัดกับการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. การพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาผ่านวัฒนธรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2548). *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2510). *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*. พระนคร: โรงพิมพ์คลังวิทยา.
- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2558). *เทวสตรี: คติพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กำพล จำปาพันธ์. (2566). *พระเจ้าท้ายสระระชนับพรหม (ไม่) ลิขิต: การเมืองการค้าอยุธยา ก่อนเสียกรุง*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543). *อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2561). *อยุธยา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชัยภัทร ปทุมทา และคณะ. (2563). *สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา: การสังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร. รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยวิทยบริการจังหวัดพิจิตร.
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์, ญัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว. (2563). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.
- โชติมา จตุรงค์ และคณะ. (2563). *การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์. รายงานการวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- ปวัตร์ นวะมะรัตน. (2557). *อยุธยาที่ไม่คุ้นเคย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พระเทพวชิราจารย์. (2567). *ธรรมนิติ*. กรุงเทพฯ: โคเวอร์ ครีเอทีฟ.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุคิโอะ ฮายาชิ. (2554). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*. แปลโดย พินิจ ลาภอนานนท์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รวี สิริอิสสระนันท์. (2557). *ตำนานมูลศาสนา*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

- วินเซ็นต์, แฟรงค์. (2563). *ดินแดนแห่งช้างเผือก: มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วิบูล วิจิตรวาทการ. (2543). *สตรีสยามในอดีต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2560). *เจดีย์ในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา*. นนทบุรี: เมืองโบราณ.
- อัมพิกา ศรีสุธาพรณ. (2543). *ทัศนคติของสตรีต่อโฆษณาที่น่าสนใจในบทบาทต่างๆ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการโฆษณา, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Clifford Greertz. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Charles Guignon. (2006). *"History and Historicity". A Companion to Phenomenology and Existentialism*. Edited by Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Donald M. Stadtner. (2015). *Sacred Site of Burma*. Bangkok: River Book.
- Susan Pitchford. (2008). *Identity Tourism: Imaging and Imagining the Nation*. Bingley: Emerald Publishing Ltd.
- Frank E. Reynolds. (2002). *"Rebirth Traditions and the Lineages of Gotama: A Story in Theravada Buddhology"*. Sacred Biography in the Buddhist Traditions of South and Southeast Asia. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

